

ІСТОРИОГРАФІЯ

УДК930.1(477)“192/193”]:321.64

ХАЛХУНОВ Сергій Олександрович,
аспірант кафедри історії України
Центральноукраїнського державного
педагогічного університету
імені Володимира Винниченка,
e-mail: khalkhunov_88@ukr.net

ДОСЛІДЖЕННЯ ВІЙСЬКОВОЇ ПОЛІТИКИ ЦЕНТРАЛЬНОЇ РАДИ В ПРАЦЯХ ІСТОРИКІВ УКРАЇНСЬКОЇ ДІАСПОРИ 1920–1930-Х РОКІВ

У статті висвітлено процеси організації військово-історичних досліджень у наукових колах української еміграції, проаналізовано праці представників української діаспори 1920–1930-х рр., які присвячені історії військової політики Центральної ради.

***Ключові слова:** Українська революція, Центральна рада, військова політика, збройні сили, історіографічні джерела.*

Постановка проблеми. Від часу появи перших студій військової політики Центральної ради постала проблема класифікації історіографічних джерел, що потребувала значних зусиль науковців. Їхню увагу привернули насамперед матеріали особового походження, зокрема спогади та аналітичні сюжети, у яких відображено вузлові питання військової політики Центральної ради (далі – ЦР).

Так, праці мемуарного, епістолярного, автобіографічного жанру, в яких частково висвітлено питання військової політики періоду ЦР, стали предметом дослідження серії аналітичних публікацій Р. Пирога [1]. Певний аналіз історіографічних джерел із військової політики здійснено в дисертації Ю. Каліберди. Цей дослідник узагальнив роль військової еміграції Української Народної Республіки (далі – УНР) в розвитку української військово-історичної науки, проаналізував праці М. Грушевського, С. Петлюри, які розкривають «головні напрямки дослідження військово-політичної історії України новітньої доби» [2].

Вагомий внесок у дослідження військової думки діаспори зробив О. Фуртес [3]. Водночас у дисертації О. Мацагора простежено програмові засади та діяльність українських політичних партій у сфері військового будівництва, зокрема періоду Центральної ради. Автор зробив акценти на публікаціях провідних українських діячів, які репрезентують їхні «погляди на армію» [4].

Легко переконатися, що зазначені історіографічні дослідження висвітлюють окремі важливі питання військового будівництва періоду Центральної ради. Проте комплексного аналізу всього спектру історіографічних джерел міжвоєнного періоду української діаспори з проблематики військової політики часів Центральної ради не було здійснено. Надто щодо пошуку істориками оптимальної опції воєнної доктрини УНР.

Беручи до уваги стан справ в історіографії, формуємо комплексну мету пропонованої розвідки: розглянути створення дослідницьких структур військово-історичних товариств; визначити коло спеціалізованих видань, на шпальтах яких знайшли висвітлення військово-політичні аспекти будівництва армії УНР; проаналізувати комплекс історіографічних джерел, що розкривають процеси українізації військових частин російської армії,

створення перших українських збройних формувань у Наддніпрянщині; дослідити джерела особового походження, які репрезентують хід становлення збройних сил УНР та окреслити тематичну складову праць істориків діаспори 1920–1930-х років.

Виклад основного матеріалу. Важливу роль у висвітленні історії військової політики ЦР відіграли комбатантські організації, що були створені з ініціативи колишніх українських військових. Організації мали за мету зберегти традиції збройної боротьби за українську державність. Саме їм належить ініціатива організації спеціальних видань, на шпальтах яких опубліковано великий масив спогадів колишніх військових, що брали участь у процесі українзації частин російської армії.

Історик В. Капелюшний зазначає, що першість у видавничій справі належала Українському військово-історичному товариству, яке з 1925 по 1939 р. друкувало у Каліші (Польща) військово-історичний збірник «За державність. Матеріали до історії Війська Українського» [5, 416]. Товариство гуртувало навколо себе колишніх вояків УНР, видавало мемуарну літературу, документи, у яких йшлося про воєнні події революційної доби.

Національну військову історію також досліджувало «Товариство бувших вояків армії УНР», що діяло з 1927 р. у Франції. У 1928–1929 рр. воно публікувало журнал «Військова справа», згодом – «Бюлетень». З початком Другої світової війни товариство реорганізували в дослідницький Український військово-історичний інститут із центром у Торонто (Канада).

Протягом 1923–1939 рр. Українське військово-історичне товариство в Тарнові видавало військовий журнал «Табір». На його шпальтах побачили світ спогади українських військових, історичні дослідження, оригінальні документи.

Серед тогочасних українських часописів особливе місце посідає військово-історичний ілюстрований журнал «Літопис Червоної Калини». На сторінках цього часопису редколегія публікувала спогади й біографії учасників визвольної боротьби, які можна вважати своєрідними літописами бойової слави підрозділів українського війська, також розміщувала оригінальні фотографії та малюнки.

У Празі з 1928 по 1938 рр. виходив журнал військовиків «Гуртуймося». З наступного, 1939 р., його друкували у Софії. Усього побачило світ 24 видання. Матеріально журнал підтримував уряд УНР в екзилі. На сторінках часопису друкували праці українських громадських і військових діячів. До них належали студії В. Сальського, П. Шандрука та ін. [6; 7]. Національний військовий рух названі автори кваліфікували як визначальний чинник державницьких змагань українців, наголошували, що саме військовики змусили політиків ЦР змінити автономістські прагнення на самостійницькі.

Як уже зазначалося, на шпальтах цих видань уперше було опубліковано значну кількість мемуарів і документів, присвячених військовій тематиці доби ЦР. Важливими є спогади колишнього учасника Українського Генерального Військового Комітету (далі – УГВК), полковника армії УНР В. Кедровського. Він широко висвітлював перші кроки діяльності УГВК. З професійного погляду оцінював українізацію російських армійських частин, констатував, що великий вплив в армійських підрозділах мали представники української інтелігенції. Принагідно наголошував, що після II Військового з'їзду до складу Генерального Військового Комітету входили генерали й вищі офіцери армії. Цим самим спростовував поширену серед істориків думку про те, що «процес українізації був справою лише прапорщиків і рядових солдатів» [8, 129–135]. В. Кедровський дав об'єктивну оцінку діям ЦР у справі військового будівництва, хоча всі невдачі військової політики чомусь пов'язав із зовнішніми чинниками, а саме з прорахунками Тимчасового уряду, більшовицькою агітацією в армійських частинах. Автор також відзначив «активну участь С. Петлюри у військовому русі» [9, 218].

Колішній сотник армії УНР Ю. Науменко також наголосив на важливій ролі у військовій справі національно свідомої частини офіцерів, які прагнули відродження українського руху. Вказав на стихійний характер українізації армії, відсутність впливу на ці процеси ЦР, згубність «політики більшовиків на дисципліну в українізованих частинах» [10, 186–196]. Такої ж думки дотримувався генерал-хорунжий П. Шандрук. У своїх спогадах він писав, що ЦР не змогла використати 4-мільйонний військовий ресурс через «розкиданість військових частин по фронтах, агітацію більшовиків, деморалізацію українських частин» [7, 10].

Полковник УНР В. Савченко детально висвітлив «українізацію армійських частин та відзначив високий патріотизм вояків-українців» [11; 12]. Заодно він указав на недостатню підтримку ініціатив військових із боку ЦР, відсутність досвіду українців в організації передислокації та управління великими армійськими з'єднаннями, слабкий зв'язок між українізованими частинами, небажання керівництва ЦР формувати регулярні армійські частини, недостатній рівень національної свідомості військовослужбовців, які віддавали перевагу соціальним гаслам [11, 145–161].

М. Янчевський та В. Сальський виклали своє розуміння ситуації, зазначили, що ЦР, розуміючи потребу створення українських збройних сил, марно вірила в мирні відносини російською владою. Саме ці обставини, на їхню думку, призвели до повної деморалізації солдат-українців, які поступово «зневірилися в національній ідеї через відсутність чіткої стратегії й тактики вищого політичного керівництва УЦР» [13; 14].

Цієї ж думки дотримувався В. Прохода, який вважав, що українізовані частини залишилися без підтримки політичного керівництва, тому «політично й морально розклалися під впливом агітації більшовиків» [15, 119].

Водночас М. Янчевський відзначав важливу роль національних патріотичних організацій, які проводили організаційну, культурно-просвітницьку роботу серед солдатських мас. Наслідком їхньої діяльності, як уважав автор, стало «формування українських гайдамацьких куренів в Одесі та інших гарнізонних містах Наддніпрянщини» [13, 140–145].

Частина спогадів передає особисті враження і настрої учасників українізації армії, деталі й обставини морального стану військовослужбовців окремих частин і підрозділів. За спогадами полковника П. Проценка стає відомо про розмах українського військового руху на Північному фронті, де українізувалися 3-я і 136-а дивізії, 21-й армійський корпус 12-ї армії [16, 8–24]. На Південно-Західному фронті успішно велася робота серед військовослужбовців 41-го, а на Західному – 9-го армійських корпусів [16, 18–54]. Сотник В. Корніїв згадує про важливу роль в українізації армії колишніх учителів. Ця категорія офіцерського складу проводила «активну культурно-просвітницьку, політичну діяльність серед солдат-українців» [17, 65–67].

Важливе значення мають спогади В. Євтимовича, який серед значного числа військових діячів відзначав «провідну роль М. Міхновського в розгортанні українського військового руху» [18].

Системні спогади, що містяться в окремому виданні, залишив генерал В. Петрів [19]. Він описав процес українізації армії, проаналізував і оцінив соціально-політичні настрої серед особового складу російських військових частин, відзначає велику соціальну «прірву» між офіцерами і простими солдатами, що призвело до «революційних настроїв в армії» [19, 39]. Генерал В. Петрів дотримувався думки, що в 1917–1918 рр. було цілком можливо створити 3-мільйонну українську регулярну армію.

Ще одним джерелом із цієї проблематики є спогади генерала М. Омеляновича-Павленка – одного з найвидатніших українських воєначальників. У праці «Спогади командарма (1917–1920)», її першій частині («На Україні 1917–1918») автор розповів про революційні процеси в російській армії. Як військовий, професіонал високого гатунку він осудив руйнівний вплив політичної агітації в армії, розбурханість солдатських мас, їхню некерованість і стихійність. Водночас відмітив патріотизм українського офіцерства. Сам автор був безпосереднім учасником процесу українізації в армії, але не дав однозначної оцінки військової політики ЦР. Його праці притаманний суб'єктивізм суджень, також окремі «фактичні описки й хронологічні неточності» [20].

Відносно менша кількість публікацій розкриває військово-морську політику ЦР. Серед інших коротко описав стан українського флоту 1918–1919 рр. А. Романюк. Він негативно оцінив положення III Універсалу, яким півострів Крим лишався за межами УНР [21, 2–4]. За твердженням Романюка ця обставина ускладнила процес українізації флоту в 1918 році. Такої ж думки дотримувався лейтенант флоту С. Шраменко, який вважав, що частина Чорноморського флоту залишила місто Севастополь через наступ німців та вихід бойової групи полковника П. Болбочана з Криму [22, 120–124].

Яскравим виявом національного військового руху в Наддніпрянській Україні було Вільне козацтво. Його формування на Черкащині детально описано Я. Водяним, який зазначав, що ЦР проігнорувала I з'їзд Вільного козацтва, на якому Головним отаманом було

обрано політично небажану тогочасній владі особистість – П. Скоропадського. Цей вибір був нібито зумовлений «браком гідних кандидатів на посаду» [23, 5–6].

Варто відзначити праці, пов'язані із військовим рухом, організованим М. Міхновським. Ці події висвітлили у своїх спогадах Н. Іванина, М. Григорович [24; 25]. Серед публікацій виділяємо статтю М. Падалки [26, 58–74], присвячену Полку ім. гетьмана П. Полуботка, зокрема збройному виступу полуботківців у Києві 3–5 липня 1917 року. У публікації відображено два концептуально протилежні підходи в середовищі тогочасного українського політичного проводу щодо створення національної армії – антимілітаристського, провідниками якого були В. Винниченко і М. Грушевський, котрі відкидали ідею створення регулярної армії, й мілітаристського, який уособлював самостійницький табір М. Міхновського. Автор наголосив, що саме конфлікт щодо розробки національної військової доктрини призвів до повстання Полку ім. гетьмана П. Полуботка в Києві.

Значна частина спогадів була присвячена діяльності С. Петлюри. Зокрема, підполковник В. Прохода писав про провідні заслуги С. Петлюри в будівництві війська УНР, але «уникав критичного аналізу його діяльності як керівника збройних сил України» [15; 27]. Він відзначав, що в боротьбі за будівництво армії між таборами «самостійників» та «автономістів» С. Петлюра зайняв «середню позицію» [15, 117]. Підполковник стверджував, що, будучи головою УВГК, С. Петлюра не зміг виконати план II військового з'їзду тому, що йому завадила «автономіська» позиція провідників ЦР.

У цілому оцінки постаті С. Петлюри були діаметрально протилежними. Так, генерал В. Сальський вважав, що він був «...єдиний з-поміж наших діячів політичних, що з самого початку російської революції зрозумів значіння і потребу збройної сили для України» [28, 4]. В. Кедровський згадував, що на перших військових з'їздах С. Петлюра тримав сторону В. Винниченка, відомого противника створення регулярної української армії. Але згодом Кедровський виправдовував діяльність С. Петлюри і вказував на його велике значення в «організації оборони проти збройної московсько-більшовицької агресії» [9, 217–218]. Натомість історик О. Думін покладав провину за неорганізованість армії на УВГК, відповідно й на С. Петлюру [29, 17].

У своїй праці, написаній у 1923–1924 рр. «Мої спомини про недавнє минуле (1914–1920)» Д. Дорошенко зазначав, що українські політики з самого початку революції намагалися розбудити національну свідомість у солдат, апелюючи передусім до слави козацьких часів. Водночас він одним із перших вжив тезу про нездатність УЦР адекватно оцінити й використати український військовий рух. Д. Дорошенко вважав, що керівні діячі ЦР не мали чітких планів у галузі національно-військового будівництва, військову справу вважали похідною від нагального питання про національно-територіальну автономію. Автор осуджував «зміни регулярного війська народною міліцією» [30]. Історіографи наполягають на думці, що саме позиція Д. Дорошенка вплинула на оцінки військової політики ЦР, які домінують у новітніх публікаціях (від середини 1990-х рр.).

Чи насправді маємо справу з рецепцією поглядів провідників Української революції? В оригінальних текстах зустрічаються обґрунтування, почасти знехтувані дослідниками. Так, початок процесу українізації російської армії детально описав у «Відродженні нації» В. Винниченко [31, 31–58]. Зокрема він вказав, що це явище невід'ємно було пов'язано з соціальними змінами і відбувалося на рівні свідомості окремих солдат-українців. В. Винниченко навів дані щодо кількісного складу полку ім. Б. Хмельницького, розповів про роботу військових з'їздів. Як революціонер-ідеаліст за світоглядом, він виступав проти військових інститутів як таких, оскільки вважав армію і спецслужби пережитком старого царського режиму. Прагнучи побудувати Україну на правах широкої автономії у федерації з Росією, він був прихильником створення народної міліції для охорони правопорядку. Більшовицький переворот у Петрограді зруйнував плани В. Винниченка. Він констатував: «...Ми не мали регулярного, дисциплінованого війська, яким можна було розпоряджатися по волі керуючого центру, незважаючи на те, що й як собі там думало й почувало те військо. Наш вплив був меншим..., стільки малий, що з великими труднощами могли скласти якомсь невеликі більш-менш дисципліновані частини й вислати їх проти більшовиків» [31, 216–217].

Голова ЦР М. Грушевський також пов'язував активізацію національного військового руху зі зростанням національної свідомості вояків. У спогадах метра української істо-

ріографії викладено факти, які вказують на небажання будувати регулярну армію через небезпеку конфлікту з Тимчасовим урядом [32, 114–157]. Автономістські переконання М. Грушевського до осені 1917 р. не залишали жодного місця для існування української регулярної армії. Цей державний інститут мав бути переданий до повноважень федеральної влади. У 1918 р. Грушевський допускав «тимчасове функціонування невеликої регулярної армії на територіальній основі» [33, 232].

Натомість П. Скоропадський, як професійний військовий, досить чітко визначив причини невдач. Він наголошував, що лідери ЦР періодично використовували військових для своїх цілей, як, приміром, демонстрація підтримки під час I та II військових з'їздів, однак відкрито виступити за створення армії й очолити цей процес не наважилися. «Причиною бездіяльності українських соціалістів стала їхня політична програма», вважав П. Скоропадський [34, 127].

Історіографічні джерела свідчать, що прихід до влади більшовиків спонукав керівництво ЦР перейти до більш рішучих дій у справі організації української армії. Створений у листопаді 1917 р. УГВШ був призначений для управління всіма збройними загонами, підконтрольними українській владі. В. Прохода зазначав, що керівництво ЦР запізно взялося організувати армію, яка «мала від початку революції стояти на сторожі правди держави й нації та оберігати вільний розвиток усіх суспільних верств своєї батьківщини» [15, 121].

У літературі існують різнобічні погляди на еволюцію переконань, організаційні зусилля керівників Генерального секретаріату щодо військового будівництва в УНР, знакові події розбудови збройних сил на місцевому рівні. Так, К. Смовський згадував, як у грудні 1917 р. з ініціативи С. Петлюри було організовано приймальний пункт для набору добровольців у Гайдамацький кіш Слобідської України і «Січових Стрільців» [35, 137–157]. В. Петрів додав, що по Києву розповсюджували листівки з закликком вступу до коша. Генерал В. Петрів звернув увагу на важливе значення сформованого Гайдамацького коша Слобідської України в обороні столиці. Він повідомив, що служба дала можливість проявити себе «майбутнім видним воєначальникам армії УНР» [19]. О. Удовиченко наголосив на «високих морально-бойових якостях гайдамаків» [36]. Згідно зі свідченнями М. Чеботаріва, саме йому, а не С. Петлюрі, як вважала більшість дослідників, належала ініціатива організації коша Слобідської України. Колишній очільник військового секретаріату С. Петлюра, як людина авторитетна серед українського вояцтва, був «запрошений очолити це добровільне військово-формування і розпочати набір охочих до служби» [37, 92].

Підполковник В. Прохода відзначив, що формування Гайдамацького Коша було «початком регулярного українського війська» [27, 11]. На нашу думку, це є перебільшенням, адже всі національні формування, зокрема кіш Слобідської України, як свідчить аналіз джерел, були добровільними і не мали загальноприйнятої чіткої регулярної штатної структури. Про це писав і М. Чеботарів [37, 8]. Відомо, що лише у січні 1918 р. керівництво ЦР дійшло думки щодо потреби організації загонів Вільного козацтва в містах, «для охорони правопорядку» [38, 372]. Тоді ж прийняла відомий Закон про народну армію. Однак, на наше переконання, військова історіографія української діаспори не містить гідної оцінки цього нормативного акту, який розкриває зміст військової політики урядів УНР останніх місяців перебування ЦР при владі.

На думку О. Жуковського, проблеми у військовому будівництві були викликані пануванням особистих амбіцій й нерішучістю політичного керівництва ЦР. Він відзначив «некомпетентність військового міністра М. Порша і авантюризм рішень С. Петлюри» [39].

Історик Д. Дорошенко констатував готовність до розбудови української армії. Так, військовий міністр О. Жуковський планував сформувати 8 корпусів піхоти і 4–5 дивізій кінноти. Було «призначено виконуючих обов'язки командуючих корпусів, встановлено строки призову громадян на службу» [38, 234]. У зазначеному контексті важливо вказати на те, що фактично першими регулярним з'єднаннями ЦР стали дві дивізії синьожупанників, сформовані за підтримки Союзу Визволення України «з полонених українців, які перебували в німецьких таборах» [40, 5–23]. Але, згідно зі свідченнями колишніх синьожупанників, ці «з'єднання не стали бойовою опорою ЦР» [41, 57–66]. Історіографічні джерела підтверджують той факт, що її соціалістичні діячі не довіряли офіцерам синьої дивізії, підозрювали їх у «правому ухилі», а з другого боку – «німецьке командування у

своїх планах щодо України не було зацікавлене в існуванні дієздатної української військової частини» [42, 68–69].

Загальний огляд військового будівництва подано в працях «Українські Збройні Сили 1917–21рр.» автора З. Стефаніва. Його співавторами були вояки армії УНР [43]. У другому томі фундаментальної праці «Історія Українського Війська» міститься загальна характеристика українського військового руху, формування національних військових структур, огляд бойових дій армії УНР кінця 1917 – початку 1918 рр., також подано чисельність і склад війська УНР у березні – квітні 1918 р. [44, 382–385].

Висновки. Отже, поява військово-історичних публікацій діаспори в міжвоєнний період 1920–1930-х рр. пов'язана зі становленням товариств колишніх українських військових, за ініціативи яких побачила світ велика кількість періодичних видань. Спогади у військово-історичній періодиці представлені короткими публікаціями. Вони відображають особисту думку авторів, їхні світоглядні орієнтири, які відповідають конкретному історичному періоду. Майже всі вони відзначили провідну роль військових у революційних подіях, будівництві української армії. Попри суб'єктивність, подані джерела відображають професійний погляд військових. Майже всі вони вказали на недоліки військової політики ЦР. Також звинуватили керівництво в неоднозначному ставленні до ролі армії і прагненні ситуативно використати військових у політичних іграх із Тимчасовим урядом. Але стратегічної мети для армії керівництво ЦР так і не спромоглося визначити.

Можна погодитися з думкою сучасних українських дослідників, що в діаспорній історіографії є одна спільна риса: абстрактне висвітлення проблеми формування власних збройних сил і явна ідеалізація практики українізації армії, переоцінка ролі окремих військових організаторів, неповнота кількісних і якісних характеристик українських військових сил доби Визвольних змагань.

Список використаної літератури

1. Пиріг Р. Мемуари сучасників як джерело з історії Української революції 1917–1921 років / Р. Пиріг // Проблеми вивчення історії Української революції 1917–1921 років. – К. : Ін-т історії України НАН України, 2009. – Вип. 4. – С. 31–58.
2. Каліберда Ю. Військова мемуаристика як джерело вивчення історії українських військових формувань 1917–1921 рр. : автореф. дис. канд. іст. наук : спец. 20.02.22 / Ю. Каліберда ; Національна академія оборони України. – К., 2003. – 19 с.
3. Фуртес О. Військово-історична проблематика у працях української еміграції 1920–1939 рр. : автореф. дис. канд. іст. наук : спец. 20.02.22 / О. Фуртес ; Нац. ун-т «Львівська політехніка». – Л., 2009. – 20 с.
4. Мацагор О. Програмові засади та діяльність українських політичних партій у сфері військового будівництва (березень 1917–1920 рр.) : автореф. дис. канд. іст. наук : спец. 20.02.22 / О. Мацагор ; Національна академія оборони України. – К., 2002. – 14 с.
5. Капелюшний В. Здобута і втрачена незалежність : історіографічний нарис української державності доби національно-визвольних змагань (1917–1921 рр.) / В. Капелюшний. – К., 2003. – 607 с.
6. Сальський В. 22 травня 1932 р. / В. Сальський // Гуртуймося. – 1932. – № 9. – С. 6–7.
7. Шандрук П. Армія УНР та її боротьба за державність / П. Шандрук // Гуртуймося. – 1932. – № 9. – С. 7–14.
8. Кедровський В. Перше засідання Другого Військового Генерального Комітету / В. Кедровський // За державність. – Каліш, 1935. – Зб. 1. – С. 129–135.
9. Кедровський В. Початки національного війська / В. Кедровський // Збірник пам'яті Симона Петлюри (1879–1926). – К., 1992. – 259 с.
10. Науменко Ю. На переломі : причинки до історії українізації частин 6 російської армії (Луцьк ; Рівне в 1917р.) / Ю. Науменко // За державність. – Каліш, 1935. – Зб. 5. – С. 186–196.
11. Савченко В. Український рух в російських частинах у 1917–1918 р. / В. Савченко // За державність. – Каліш, 1934. – Зб. 4. – С. 145–161.
12. Савченко В. Український рух в IX-ій російській армії / В. Савченко // За державність. – Каліш, 1938. – Зб. 8. – С. 81–85.
13. Янчевський М. Зі споминів / М. Янчевський // За державність. – Каліш, 1930. – Зб. 2. – С. 137–147.
14. Сальський В. Головні підстави творення Армії УНР в минулому і майбутньому / В. Сальський // Табор. – 1927. – Ч. 4. – С. 3–8.
15. Прохода В. Вождь та військо / В. Прохода // Збірник пам'яті Симона Петлюри. – К., 1992. – 259 с.
16. Проценко П. Українізація на Північному фронті російської армії / П. Проценко // За державність. – 1937. – Зб. 8. – С. 8–55; 1938. – Зб. 9. – С. 18–59.
17. Корніїв В. Спогади про українізацію 36-го пішого Орловського полку в 1917 році / В. Корніїв // За державність. – Каліш, 1935. – Зб. 1. – С. 65–75.
18. Євтимович В. Військо йде : Уривок зі спогадів про березень 1917 р. в Києві / В. Євтимович. – Л., 1937. – 123 с.

19. Петрів В. Спомини з часів української революції (1917–1921) : у 4-х ч. / В. Петрів. – Л., 1927 – Ч. 1. – 180 с.
20. Омелянович-Павленко М. На Україні 1917–1918. Спомини / М. Омелянович-Павленко. – Прага, 1935. – 119 с.
21. Романюк А. Українська Чорноморська Фльота в 1918–1919 рр. / А. Романюк // Літопис Червоної Калини. – 1932. – Ч. 4. – С. 2–4.
22. Шрамченко С. Піднесення українського прапору в Чорноморському флоті / С. Шрамченко // За державність. – Каліш, 1930. – 36. 2. – С. 120–124.
23. Водяний Я. Українське Вільне Козацтво та його з'їзд у Чигирині 3. X. 1917 / Я. Водяний // Літопис Червоної Калини. – 1930. – Ч. 10. – С. 4–7.
24. Іванина Н. Залізні роки. Спомини 1914–1922 / Н. Іванина. – Л., 1937. – 132 с.
25. Григорович М. Український військовий рух на Придніпровщині / М. Григорович // Календар «Червона калина» на 1938 р. – Л., 1937. – С. 17–20.
26. Падалка М. Виступ Полуботківців 4–6 липня 1917 р. у м. Києві на фоні політичної ситуації того часу / М. Падалка // До зброї. – Тарнів, 1921. – 36. 1. – С. 58–74.
27. Прохода В. Петлюра та збройна боротьба / В. Прохода // Гуртуймося. – 1934. – № 11. – С. 10–13.
28. Сальський В. Головний Отаман Симон Петлюра й Армія УНР / В. Сальський // Табор. – Каліш, 1927. – 36. 3. – С. 4–11.
29. Думін О. Українська військова і воєнна література / О. Думін // Літопис Червоної Калини. – Л., 1937. – Ч. 7–8. – С. 15–18.
30. Дорошенко Д. Мої спомини про недавнє минуле (1914–1920) / Д. Дорошенко. – Л., 1923. – 96 с.
31. Винниченко В. Відродження нації / В. Винниченко. – К. ; Відень, 1920. – Ч. 1. – 348 с.; Ч. 2. – 328 с.
32. Грушевський М. Спомини / М. Грушевський // Київ. – 1989. – № 9. – С. 114–157.
33. Грушевський М. Хто такі українці і чого вони хочуть / М. Грушевський. – К., 1991 – 240 с.
34. Скоропадський П. Спогади : кінець 1917–грудень 1918 / П. Скоропадський. – К. ; Філадельфія, 1995. – 493 с.
35. Смовський К. Гайдамацький Кіш Слобідської України та його артилерія в 1917–1918 рр. / К. Смовський // За державність. – Каліш, 1935. – 36. 5. – С. 137–157.
36. Удовиченка О. Перші бої за Київ (1917–1918) / О. Удовиченка // Військова справа. – Париж, 1927–1928. – Ч. 1. – С. 8–14.
37. Вронська Т. Визвольні змагання очима контррозвідника (Документальна спадщина Миколи Чеботаріва) : Науково-документальне видання / Т. Вронська, А. Кентій, В. Лозицький. – К., 2003 – 288 с.
38. Дорошенко Д. Історія України 1917–1923. Доба Центральної Ради / Д. Дорошенко. – Ужгород, 1930 – Т. 1. – 464 с.
39. Жуковський О. Вспомини часів епохи Великої Східної Революції початка 1917–19 рр. (Із окопів до Тюрми). Записка книжечка. 1919 рік. / О. Жуковський ; упоряд. П. Гай-Нижник. – К., 2014. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.hai-nyzhnyk.in.ua/doc2/1917-1919.zhukovskiy...php>.
40. Зелінський В. Синьожупанники / В. Зелінський. – Берлін, 1938. – 76 с.
41. Омельченко Т. Мої спогади про Синіх / Т. Омельченко // За державність. – Варшава, 1937. – 36. 7. – С. 57–66.
42. Вишнівський О. До історії Синіх і Залізних // За державність. – Варшава, 1937. – 36. 7. – С. 68–101.
43. Стефанів З. Українські Збройні Сили в 1917–1921р. Воєнно-історичний нарис / З. Стефанів. – Коломия, 1935. – Ч. 1. – 123 с.
44. Крип'якевич І. Історія українського війська / І. Крип'якевич, Б. Гнатевич, З. Стефанів, О. Думін, С. Шраменко. – Л., 1936. – Т. 2. – 464 с.

References

1. Pyrih, R. (2009). The memoirs contemporaries as a source on the history of Ukrainian Revolution 1917–1921. *Problemy vyvchennia istorii Ukrainiskoi revoliutsii 1917–1921 rokiv (The problems of studying the history of the Ukrainian revolution of 1917–1921)*, 4, 31–58 (in Ukr.)
2. Kaliberda, Yu. (2003). *Military memoirs as a source of studying the history of Ukrainian military units 1917–1921. Abstract of unpublished thesis (Ph.D in History)*. National Defense Academy of Ukraine. Kyiv (in Ukr.)
3. Furtes, O. (2009). *Military-historical perspective in the work of the Ukrainian emigration 1920–1939. Abstract of unpublished thesis (Ph.D in History)*. National University «Lviv Polytechnic». Lviv (in Ukr.)
4. Matsahor, O. (2002). *Program principles and activities of Ukrainian political parties in the field of military development (March 1917–1920). Abstract of unpublished thesis (Ph.D in History)*. National Defense Academy of Ukraine. Kyiv (in Ukr.)
5. Kapeliushnyi, V. (2003). *Obtained and lost independence: historiographical essay of the Ukrainian statehood of the period of the national liberation struggle (1917–1921)*. Kyiv: Olan (in Ukr.)
6. Salskyi, V. (1932). May 22, 1932. *Hurtuimosia (Unite)*, 9, 6–7 (in Ukr.)
7. Shandruk, P. (1932). Army of the Ukrainian People's Republic and its struggle for statehood. *Hurtuimosia (Unite)*, 9, 7–14 (in Ukr.)
8. Kedrovskiy, V. (1935). The first meeting of the Second of the General Military Committee. *Za derzhavnist (For statehood)*, 1, 129–135 (in Ukr.)
9. Kedrovskiy, V. (1992). Origins national army. *Collection the memory Simon Petlyura (1879–1926)*, 216–220. Kyiv: Feniks, (in Ukr.)
10. Naumenko, Yu. (1935). At the turn of. Materials to the history ukrainianization part 6 russian army. Lutsk, Rivne in 1917. *Za derzhavnist (For statehood)*, 5, 186–196 (in Ukr.)
11. Savchenko, V. (1934). Ukrainian movement in the russian military units of 1917–1918. *Za derzhavnist (For statehood)*, 4, 145–161 (in Ukr.)

12. Savchenko, V. (1938). Ukrainian movement in the 9 russian army. *Za derzhavnist (For statehood)*, 8, 81–85 (in Ukr.)
13. Yanchevskiy, M. (1930). From the memoirs. *Za derzhavnist (For statehood)*, 2, 137–147 (in Ukr.)
14. Salskiy, V. (1927). The main reasons for creating the army of the Ukrainian People's Republic in the past and future. *Tabor (Camp)*, 4, 3–8 (in Ukr.)
15. Prokhoda, V. (1992). The leader and army. *Collection the memory Simon Petlyura (1879–1926)*, 109–149. Kyiv: Feniks, (in Ukr.)
16. Protsenko, P. (1937). Ukrainianization the North front of the russian army. *Za derzhavnist (For statehood)*, 8, 8–55; 9, 18–59 (in Ukr.)
17. Korniiiv, V. (1935). The memories of ukrainianization 36-th pedestrian Orlovsky regiment in 1917. *Za derzhavnist (For statehood)*, 1, 65–75 (in Ukr.)
18. Yevtyimovych, V. (1937). *The army goes: Excerpt from the memoirs of March 1917 in Kiev*. Lviv (in Ukr.)
19. Petriv, V. (1927). *The memoirs since the Ukrainian Revolution (1917–1921). Part 1*. Lviv: Chervona kalyna (in Ukr.)
20. Omelianovych-Pavlenko, M. (1935). *In Ukraine 1917–1918. The memoirs*. Praha: Stylus (in Ukr.)
21. Romaniuk, A. (1932). Ukrainian Black sea fleet in 1918–1919. *Litopys Chervonoi Kalyny (Annals of red viburnum)*, 4, 2–4 (in Ukr.)
22. Shramchenko, S. (1930). The rise of Ukrainian flag in the Black sea fleet. *Za derzhavnist (For statehood)*, 2, 120–124 (in Ukr.)
23. Vodiani, Ya. (1930). Ukrainian Free cossacks and his congress in Chyhyryn October 3, 1917. *Litopys Chervonoi Kalyny (Annals of red viburnum)*, 10, 4–7 (in Ukr.)
24. Ivanyna, N. (1937). *Iron years. The memoirs 1914–1922*. Lviv (in Ukr.)
25. Hryhorovych, M. (1937). Ukrainian military movement on Prydniprovshchyni. I. *Calendar „Red kalina» in 1938*, 17–20. Lviv (in Ukr.)
26. Padalka, M. (1921). Polubotkivtsi uprising 4–6 July 1917 in Kyiv on the background of the political situation of the time. *Do zbroi (To arms)*, 1, 58–74 (in Ukr.)
27. Prokhoda, V. (1934). Petlura and armed struggle. *Hurtuimosia (Unite)*, 11, 10–13 (in Ukr.)
28. Salskiy, V. (1927). Chief Ataman Simon Petliura and army of the Ukrainian People's Republic. *Tabor (Camp)*, 3, 4–11 (in Ukr.)
29. Dumin, O. (1937). Ukrainian military and military literature. *Litopys Chervonoi Kalyny (Annals of red viburnum)*, 7–8, 15–18 (in Ukr.)
30. Doroshenko, D. (1923). *My memories of the recent past (1914–1920)*. Lviv (in Ukr.)
31. Vynnychenko, V. (1920). *Revival of the nation. Part 1; Part 2*. Kyiv–Viden (in Ukr.)
32. Hrushevskiy, M. (1989). The memories. *Kyiv (Kiev)*, 9, 114–157 (in Ukr.)
33. Hrushevskiy, M. (1991). *Who are the Ukrainian and what they want*. Kyiv: Znannia Ukrainy (in Ukr.)
34. Skoropadskiy, P. (1995). *The memories: the end of 1917 – December 1918*. Kyiv–Filadelfiia (in Ukr.)
35. Smovskiy, K. (1935). Gaydamitsky Kish of Sloboda Ukraine and his artillery in 1917–1918. *Za derzhavnist (For statehood)*, 5, 137–157 (in Ukr.)
36. Udovychenka, O. (1928-1928). The first battles for Kyiv (1917–1918). *Viiskova sprava (Warfare)*, 1, 8–14 (in Ukr.)
37. Vronska, T., Kentii, A., & Lozytskyi, V. (2003). *The liberation movement through the eyes of a counterintelligence agent. Documentary heritage Nicholas Chebotariva*. Kyiv: Tempora (in Ukr.)
38. Doroshenko, D. (1930). *History of Ukraine 1917–1923. Period of Central Rada. Vol. 1*. Uzhhorod: Svoboda (in Ukr.)
39. Zhukovskiy, O. (2014). *The memoirs of the Great Eastern Revolution's 1917–1919. From the trenches to prison. Notebook 1919*. Retrieved from <http://www.hai-nyzhnyk.in.ua/doc2/1917–1919.zhukovskiy...php>. (in Ukr.)
40. Zelinskiy, V. (1938). *Synozhupannyky*. Berlin (in Ukr.)
41. Omelchenko, T. (1937). My memories of the Blue. *Za derzhavnist (For statehood)*, 7, 57–66 (in Ukr.)
42. Vyshnivskiy, O. (1937). To the history of the Blue and Iron. *Za derzhavnist (For statehood)*, 7, 68–101 (in Ukr.)
43. Stefaniv, Z. (1935). *Ukrainian Armed Forces in 1917–1921. Military historical review. Part 1*. Kolomyia (in Ukr.)
44. Krypiakevych, I., Hnatevych, B., Stefaniv, Z., Dumin, O., & Shramenko, S. (1936). *History of Ukrainian troops. Vol. 2*. Lviv (in Ukr.)

KHALKHUNOV Sergey, Postgraduate student, Department of History of Ukraine, Vynnychenko state pedagogical University of Kirovograd,
e-mail: khalkhunov_88@ukr.net

RESEARCH OF CENTRAL COUNCIL MILITARY POLICY IN WORKS OF UKRAINIAN DIASPORA HISTORIANS 1920–1930

Abstract. Introduction. *The article presents the research of historiographical processes of Ukrainian Central Council's military defense policy problems in academia of Ukrainian diaspora interwar period.*

Purpose. *Conduct a comprehensive analysis of Ukrainian Diaspora researchers' publications, explore publishing activity of military historical associations of former combatants UNR Army 1920 – 1930, to outline the thematic part of their works, the degree of sources representativeness that reveal the processes of formation the Central Council armed forces.*

Results. *The main results are the research conclusions of the complex historiographical sources devoted to the history of the liberation struggle that had been accumulated due to the activities of military historical societies.*

These historiographical sources are represented mostly by materials of personal origin, to be more exact by works of memoir, epistolary, autobiographical genre in which particular aspects of Central Council's period of military policy are covered. This group of sources transmits subjective views of the authors who directly participated in the events. Therefore, it was important to identify overall picture of the military-political processes to analyze materials taking into account the principles of logic and historicism critically and objectively. Determined that only a small part of the historiographical sources of the period 1920 – 1930 has an analytical presentation of historical material, which covers the key issues of military policy of the Central Council. In particular, it should be noted that historian D. Doroshenko's works gave objective analysis of military processes in the policy of the Central Council from the professional point of view.

Conclusion. *The author proved the following conclusions: essential part of historiographical sources are documents of personal origin; significant shortcomings of personal origin documents are abstract description of the problem of forming own armed forces, idealization practice of Ukrainization army, revaluation of the role of separate military organizers, incompleteness of quantitative and qualitative characteristics of Ukrainian military forces, liberation struggle period; the scientific literature is dominated by conceptual conclusions of representatives of statehood current Ukrainian foreign historiography; the attempts to create synthetic works from the history of Ukrainian troops based on a limited quantity of documentary material that has identified thematic gaps and factual inaccuracies in supply of building forces UPR 1917 – early 1918.*

Key words: *Ukrainian revolution, the Central Council, military policy, historiographical sources.*

*Одержано редакцією 14.04.2017
Прийнято до публікації 31.05.2017*

УДК 930.1:94(36)+94(367)(=16)

ІВАНГОРОДСЬКИЙ Костянтин Васильович,
кандидат історичних наук, доцент кафедри
історії України Черкаського національного
університету імені Богдана Хмельницького,
e-mail: iwakos@ukr.net

БАЛТСЬКА ПРОБЛЕМАТИКА В КОНЦЕПЦІЇ СХІДНОСЛОВ'ЯНСЬКОГО ЕТНОГЕНЕЗУ ВАЛЕНТИНА СЕДОВА

У статті наведений аналіз концепції слов'янського етногенезу російського археолога Валентина Седова в тій її частині, котра присвячена впливу на цей процес балтів, зокрема й на формування етносу білорусів, а також рецепція цієї гіпотези сучасною російською історіографією. Фактору балтів дослідник в усіх своїх працях надавав першорядного значення, оскільки справедливо вважав, що проблема етногенезу слов'ян і їх ранньої історії не може бути пізнана ізольовано від історичних процесів, які мали місце у сусідніх регіонах Європи, а початкова історія слов'ян якнайтісніше переплетена з історією кельтів, германців, скіфо-сарматів і балтів. По суті вчений аналізував формування специфіки східних слов'ян на території сучасних Білорусі та Північного Заходу Росії, внаслідок асиміляції місцевих балтських племен слов'янами, котрі перемістилися сюди із Заходу. Археологічні та лінгвістичні джерела, залучені московським ученим до вивчення білоруського етногенезу, загалом привели його до закономірного висновку про потужний вплив балтів на цей процес. Однак у сучасній історіографії далеко не всі погоджуються із запропонованою ним схемою ранньої етнічної історії східних слов'ян.

Ключові слова: *Валентин Седов, балти, слов'яни, східні слов'яни, білоруси, етногенез, історіографія.*

Постановка проблеми. Етнічна специфіка східнослов'янських спільнот ніколи не втрачала своєї наукової актуальності, попри величезну кількість спеціально присвячених їй студій. Доводиться щоправда констатувати не завжди належну їхню якість, особливо останнім часом. Одночасно стрімка еволюція сучасних пострадянських національних історіографій окреслила й такий не зовсім позитивний аспект, як практично повне ігнорування (до того ж часто воно набуває форм свідомо-упередженого) ідейного поля своїх «сусідок». Звідси посилюється й взаємна суб'єктивна стереотипізація сприйняття відповідних доробків, зокрема й у царині дослідження етнічної історії східних слов'ян (наприклад,